

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: «**Криза самосвідомості у постмодерністській філософії Жана Бодріяра**»

навчання,

Виконала: студентка 4-го року

Спеціальність: 033 Філософія
Войтович Катерина Олександрівна

Керівник: Юринець Ярина Ігорівна,
старша викладачка, заступниця декана.

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП	C. 3
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади постмодерністської філософії Жана Бодріяра	C. 9
1.1 Загальні риси постмодернізму.....	C. 9
1.2 Основні поняття і концепції постмодерністської філософії	C. 11
РОЗДІЛ II. Самосвідомість у добу симуляції: криза ідентичності в постмодерному суспільстві	C. 22
2.1 Структура суспільства постмодернізму: феномен “стада” та масове суспільство.....	C. 22
2.2 Крах суб’єкта.....	C. 25
РОЗДІЛ III. Чинники гіперреальності: вплив медіа, політики та цифрових технологій	C. 30
3.1 Політика і ринок як механізми створення гіперреальності.....	C. 30
3.2 Вплив цифрових технологій на самосвідомість та ідентичність.....	C. 33
ВИСНОВКИ	C. 39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	C. 43

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Постмодернізм, як напрям у філософії, охоплює в основному найбільш розвинуті, прогресивні країни сучасності, зокрема Сполучені Штати Америки та країни Західної Європи. Саме ці території лідирують або певний час утримували найвищі позиції у сферах зовнішньої та внутрішньої політики, економіки, а також організації соціального ладу. Окрім вигідного геополітичного розположення чи активної взаємодопомоги завдяки членству у глобальних міжнародних організаціях, вищевказані території намагаються тримати курс на гуманізм, не втрачаючи при цьому розуміння важливості процвітання технологій. Тож абсолютно очікувано, що саме ці країни мусли дати здорову реакцію на негативні події, що розвиваються на світовій арені останні 50-60 років. Проте феномен суспільства залишається однаковим для всіх країн. Будь-яке суспільство, незалежно від регіону, тримається на звичках, традиціях і врешті-решт наративах, тобто на елементах світогляду, правилах поведінки, які неодноразово пройшли перевірку часом. Численні війни, геноциди, політичні гоніння, природні катастрофи; за ними активний розвиток цифрових технологій, якому пророкують трансформацію у цілу цивілізацію машин, та тенденція до забуття чи то просто ігнорування історії – усі ці фактори та ще безліч інших буквально стерли координати індивіда з мапи земного буття. Наразі панує тотальне нерозуміння людьми їхньої ролі у процесах власних життів і відбувається це тому, що людство втратило наратив або взірець. Не маючи орієнтира, особистість XXI століття втрачає себе, тож змушена йти наосліп. Смерть цінності історії породила смерть цілісного сприйняття буття суспільством, що не так давно американський філософ Елвін Тоффлер назвав «кліповою культурою» або «кліповим мисленням». Він увів цей термін до філософського словника якраз на позначення ситуації у високорозвинених країнах, які допустили глобальні проблеми, з яких тепер не в змозі знайти вихід. Чудовим прикладом такої безвиході є визнання словосполучення «brain rot» (дослівно: гниття мозку) словом 2024 року за даними Oxford dictionary.

Суспільство перетворилося на легкокеровані маси, а результати технологічної революції поглиблюють тенденцію руху в бік зомбування та деградації.

Зважаючи на вищеописане, а особливо на те, що маси втратили можливість приймати особисті, виважені рішення та брати відповідальність за своє існування, ця задача перейшла до рук окремих осіб. Такими окремими особами частково стали філософи, які з огляду на академічний обов'язок завжди апелювати до фактів та історії, мислити логічно і незаангажовано, залишилися тою ланкою суспільства, яка здатна констатувати проблему та шукати раціональні шляхи до її вирішення. Одним із таких постатей був французький філософ та соціолог, Жан Бодріяр (1929-2007). Саме він констатував постмодерністську кризу самосвідомості, пов'язану з неможливістю відрізнити реальне від ілюзорного. Переслідуючи схожі міркування із Тоффлером, Бодріяр вважав, що сучасний суб'єкт існує в стані фрагментації через постійний вплив так званих симулякрів та гіперреальності. Він стверджував, що людина втрачає автентичність та здатність до самоусвідомлення через постійне перебування у світі симуляцій, де межа між реальним і вигаданим розмивається, а ідентичність втрачає свою стабільність, стаючи набором штучно створених образів. Бодріяр активно критикував масову культуру та суспільство споживання, використовуючи концепцію симуляцій та соціологічний підхід, зосереджений на вивченні впливу медіа і технологій на суспільство та окремих індивідів. Він міркував про постмодернізм термінами «симулякр», «симуляція» та «гіперреальність», тим самим конкретизувавши проблему самосвідомості й наштовхнувши вже сучасних філософів на схожі міркування, або ж навпаки – критичні.

Стан наукової розробки. Тема постмодерністської кризи самосвідомості активно обговорюється у наукових колах і зараз, причому не лише у філософських, а й психологічних та соціологічних також. Наприклад, уже згаданий Елвін Тоффлер, як футуролог, займався розробкою гіпотез про подальший стан людства та темпи його розвитку у кліповій культурі. Питання

проблем самосвідомості заторкнув і канадський соціолог Чарльз Маргрейв Тейлор, який у 2001 році представив статтю «Сучасність та ідентичність». Доктор філософії, академічний дослідник університету Джеймса Кука, австралієць Мервін Бендл у 2003 році опублікував статтю «Криза “ідентичності” у високій сучасності», де безпосередньо розглянув концепцію кризи ідентичності та її поглиблення саме у період постмодернізму, використовуючи соціологічний підхід. Свою увагу на тему втрати індивідом ідентичності звернув навіть колишній член Європейського Парламенту, за сумісництвом доктор філософії, Леонідас Донскіс із роботою «Сучасність у кризі: діалог про культуру приналежності», яку представив назагал у 2011 році.

Безперечно, постаті Жана Бодріяра теж приділено немало уваги, зокрема і вітчизняних мислителів. Його доробки та ідеї згадував у статті «Постмодерні теорії та ідеологія» український філософ, професор Тарас Володимирович Лютий. Не менш критично, але ґрунтовно та змістовно Бодріяра розглянула кандидатка філософських наук, старша викладачка кафедри культурології НаУКМА, Ольга В'ячеславівна Брюховецька зі статтею «Забути Бодріяра». Значно актуалізував філософію Бодріяра також і доктор філософії, професор Острозької академії, Дмитро Михайлович Шевчук, який у 2011 році представив працю «Постмодерні виміри політичної філософії». Окрім вищеперелічених постатей, до розробки теми доклали зусиль доктор філософських наук, професорка Оксана Олександрівна Осетрова та науковець, Заслужений діяч науки і техніки, Анатолій Миколайович Єрмоленко. Такий високий рівень міждисциплінарного інтересу до міркувань Бодріяра про кризу самосвідомості індивіда постмодернізму вкотре доводить нагальність висвітленої французьким філософом проблеми та, що найважливіше, зацікавленість у її вирішенні і готовність сприяти процесу повернення до реальності.

Об'єктом поданої дипломної роботи виступає постмодерністська філософія Жана Бодріяра, яка включає синергічні міркування філософа щодо історичних,

політичних, соціологічних, психологічних та культурологічних складників, які в сумі сформували ґрунтовний, оглядово-аналітичний пасаж.

Предметом дослідження є криза самосвідомості в контексті філософських концепцій Жана Бодріяра. Вона фігурує як одна з наскрізних тем більшості друкованих надбань філософа, а саме результатом існування індивіда у гіперреальності та ері симуляцій.

Мета дослідження – аналіз кризи самосвідомості в постмодерністській філософії Жана Бодріяра та чинників, які цю кризу спричиняють і поглиблюють.

Завданням дипломної роботи є:

- дослідити основні поняття, які ввів і якими послуговувався Жан Бодріяр;
- проаналізувати ключові роботи філософа;
- визначити вплив постмодернізму, як його описав Бодріяр, на концепцію самосвідомості;
- спроектувати ідеї Жана Бодріяра на суспільно-політичне тло сучасності.

Структура. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ, «Теоретичні засади постмодерністської філософії Жана Бодріяра», присвячений огляду основних його робіт («Симулякри і симуляція», «Фатальні стратегії», «The consumer society. Myths and structures», «In the shadow of the silent majorities») для виокремлення та аналізу теоретичних підвалин постмодернізму, як філософського напрямку. Розділ поділений на два підрозділи, з метою незалежного розгляду засадничих термінів та провідних ідей Бодріяра.

Другий розділ, «Втрата ідентичності», безпосередньо розглядає усі процеси, з якими стикається індивід, втрачаючи здатність до самоусвідомлення. Окремо висвітлено суспільні трансформації та масове суспільство так, як його розумів Жан Бодріяр. Розділ поділений на два підрозділи, де окремо описано феномен стада у постмодернізмі та крах суб'єкта, як невіддільного елемента стада.

Третій розділ, «Чинники: вплив медіа, політики та інформаційних технологій», присвячений аналізу каталізаторів поглиблення кризи самосвідомості та впливів на колись автономного і незаангажованого індивіда. Два підрозділи у третьому розділі сформовані таким чином, щоб окремо продемонструвати згубний вплив політики, ринку, цифрових технологій та ЗМІ на особистість постмодернізму.

Теоретико-методологічні засади. Дослідження засноване згідно з принципами цілісності, системності та об'єктивності. Герменевтична складова дипломної роботи передбачає активне використання автором принципу розуміння та інтерпретації. Також було використано метод історико-філософської реконструкції для відтворення загальної картини філософії Жана Бодріяра.

Джерельна база складається з українських та англійських перекладів робіт Жана Бодріяра: «Симулякри і симуляція» у перекладі В. Ховхуна, «Фатальні стратегії» у перекладі Л. Кононовича, «The consumer society. Myths and structures», «In the shadow of the silent majorities». Також було використано збірки і критичні праці: «Jean Baudrillard: Selected writings» за редакцією М. Постера та «Hyperreality and simulacra: Jean Baudrillard and European postmodernism» Р. Вольного.

Окремо розглянуто мультидискурсивні сучасні статті для визначення ситуації самосвідомості у XXI столітті: «Globalization and politics» С. Бергера у «Annals of the International Communication Association» та «Situating social influence processes: dynamic, multidirectional flows of influence within social networks» В. Мейсона у «Personality and Social Psychology Review».

З вітчизняного доробку використано наступні роботи: «Масова і популярна культура: Проблема демаркації» Т. Лютого у «Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство» та «Бодріяр: Зникнення соціального у постісторії» О. Осетрової у «Філософія і політологія в контексті сучасної культури».

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЖАНА
БОДРІЯРА

1.1 Загальні риси постмодернізму

Поняття постмодерну викликає чимало дискусій серед філософів, адже його межі не завжди чітко окреслені. Згідно із міркуваннями французького філософа Жана-Франсуа Ліотара, термін “постмодерн” доречніше вживається не на позначення часового проміжку чи конкретної доби, а для окреслення/визначення певного стану культури, у якій перебуває людство з кінця XIX – початку XX століття (Ліотар, 1995, с.16). Втім, картина сучасності, XXI століття, поки не пророкує кінця постмодерну. Злам розуміння історії після двох світових воєн, абсолютне розчарування у провідних колись метанаративах у зв’язку із продовженням воєн та збройних конфліктів, а також можливість втекти від такої страшної реальності, яку людству подарував активний розвиток цифрових технологій — усе це є логічним продовженням постмодернізму.

Жан-Франсуа Ліотар не раз згадував кризу метанаративів та стихійну недовіру до них, а також їх неоднозначні стосунки з наукою – вони рідко бувають у згоді один з одним, але саме у ситуації постмодернізму повинні працювати разом. До фундаментальних наративів Ліотар відніс діалектику духу, герменевтику сенсу, звільнення раціонального суб’єкта, створення багатства тощо (Ліотар, 1995, с.16). Ці, а також безліч інших наративів, жили, наприклад, в інституціях університетів, основа яких теж суттєво похитнулася. Натомість гучно дають про себе знати «творці рішень», як їх назвав Ліотар, люди, котрі мають владу, ресурс і совість розпорядитися життями інших людей. Соціум став полем маніпуляцій тезами про дієздатність, користь та ефективність. Не можна заперечити й роль ЗМІ, які не забувають перетворити основні людські цінності на розмінну монету: «Зрозуміло, що кожна позиція в постмодернізмі позначена політичними “приналежностями” та історичними планами» (Foster, 1983, introduction). Результатом цих процесів стає болісна недовіра спершу до всього довкола, а потім і до самих себе. Християнська чи будь-яка інша теологія також провалила усі обіцянки про спасіння. Церква втрачає репутацію з банальної

причини того, що багато людей охоче живуть за її правилами, за Святим Письмом, але постійно стають об'єктами нелюдських страждань. Бог, який довгий час тримався в статусі метанаративу, був суттєво підважений непочутими молитвами, реальною несправедливістю та численними стражданнями.

Одним із важливих аспектів постмодерної кризи, на який звертав увагу Ліотар, є нестабільність і трансформація мовного середовища. Мова більше неспроможна бути інструментом вираження власних думок. Нашарованість сенсів, альтернативи живому спілкуванню та врешті-решт відсутність адресата і адресанта відкрили необхідність, якщо не у більш строгих правилах наявної мови, то у новій мові загалом. До того ж усі стримувальні функції давно порушено, межі дозволеного стерті, що призводить до небезпечної вседозволеності. Іронічно, а крізь призму досвіду ХХІ століття навіть по-злому іронічно, Ліотар пише, нібито не буває війни без правил, що вже казати про мову, яка в ідеальному стані мала б працювати із математичною строгістю. Проте зараз заперечення цих двох тез навіть не потребує зайвих обґрунтувань.

Отримавши такі знання про постмодернізм як даність, не складно буде хоча б на рівні хитких гіпотез поміркувати про перспективи: «Справжня ідея розвитку передбачає горизонт стабільності, де, як припускають, різні царини компетентності залишаються схопленими в єдиній традиції і не диференційованими, ...» (Ліотар, 1995, с.23). На жаль, поки що у постмодернізмі руху у таку позитивну сторону немає, адже роль знання була втрачена: «Терміни, за допомогою яких розуміються авторитет, знання, особистість, реальність і час, були змінені раптово і назавжди» (Kirby, 2013, с.2). За таких умов, для сучасного суспільства абсолютно нормальним є не вбачати сенсу ні у своїх повсякденних діях, ні у своєму житті. Натомість аби цей сенс вловити, люди продовжують нагромаджувати суспільство все новими і новими правилами та умовами, які, укорінюючись, нищать індивідуальність кожного та трансформують суспільство у бездумне стадо.

Отже, можна сміливо припустити, що від реальності залишилися лише здогадки про неї, які вислизують зі свідомості людей, формуючи натомість знаки без сенсу. Цій проблемі, а також її вирішенню, присвятив свою філософію Жан Бодріяр. Він констатував, що тло постмодернізму – це гіперреальність, сповнена симулякрів та симуляцій, яка немає нічого спільного із фактично мертвою реальністю.

1.2 Основні поняття і концепції постмодерністської філософії

Симулякри та симуляції. Жан Бодріяр досить критично сприймав реальність ХХ століття, що без зайвих сумнівів давно перестала бути істинною і прийняла форму абсолютної абстракції. Ця абстракція є скоріше тим, як людство почало сприймати будь-які процеси, дотичні до буття, а воно, за Бодріяром, є сукупністю із симулякрів та симуляцій. «Спочатку, приблизно в ХVІ столітті, коли він (симулякр) увійшов в англійську мову, він використовувався для представлення вищого роду, такого як статуя божества, а потім, приблизно в кінці ХІХ століття, його тлумачення значно погіршилося і стало синонім нижчого зображення» (Wolny, 2017, с.77). Ситуація, в котрій опинилось людство, виключила з себе будь-які натяки на правдивість, тому панівна наразі симуляція представляється нічим іншим, як «моделлю реального, без першопричини та без реальності» (Бодріяр, 2004, с.5). Саме тому було б помилкою назвати симулякри пародіями, імітаціями чи навіть сурогатами, адже все це передбачає оригінал в основі.

У роботі «Симулякри і симуляція» (1981) Жан Бодріяр вказує на критичну нестачу сутності й видимості, а також мінімального концепту, що вже докорінно змінює життя людства. Баланс раціонального з абстрактним порушено, тому рівнооб'ємність втрачено, а симуляція набула генетичної природи. Таким чином

йдеться про нову знакову систему, яка замість дескриптивної функції, виконує функцію цілковитого заміщення. За цими знаками нічого немає, себто вони нічого не означають. Бодріяр вважає їх такими, що відкривають цілу еру симуляцій та симулякрів, еру, де немає жодної диференціації, як от істина і хиба чи чорне і біле. Відповідно, майже завжди основою для утворення симуляцій і симулякрів є засоби масової комунікації та носії альтернативних зображень, наприклад, фотоапарати тощо. Нове поширення зображень, ідей та сутностей через рекламу - це найперші і головні витoki симулякрів, а симуляція тут виступає процесом, де «симулякри приймають свою функцію, і належать до того, що Бодріяр називає “другим порядком”» (Wolny, 2017, с.77). Симуляція, породжена ЗМІ, перетворила все, що існує, на нескінченний цикл образів, ставши формою об'єкта без самого об'єкта. Виходячи з цих відомостей, доводиться констатувати, що світ опинився у фактично безвихідному становищі, де неможливо відрізнити залишки реального від метастабільної та бездоганної симуляції. Як стверджує сам філософ-постмодерніст, навіть у перспективі шанс повернути істинну реальність вже втрачений, адже їй просто немає де себе проявити. Так з'явилися симулякри, які навіть смерть не зможе завершити.

Цікаво, що Бодріяр протиставляє симуляцію репрезентації, бо за його словами, це зовсім різні речі. Репрезентація здатна дублювати реальність, або ж примножувати її необмежену кількість разів. Вона виходить з «принципу еквівалентності знака і реального» (Бодріяр, 2004, с.12), в цьому і полягає головна відмінність. Проте симуляція та репрезентація хоч і діаметрально різні, але дуже пов'язані між собою явища. Бодріяр пояснює це наступним чином: репрезентація повсякчас намагається поглинути симуляцію, як хибну репрезентацію, натомість симуляція охоплює будову репрезентації, перетворюючи її на симулякр, шляхом спотворення чи маскуванню. Якби репрезентація могла існувати окремо від симуляції, залишаючись при цьому повноцінною, зберігся б шанс зафіксувати історію хоча б у приблизному її трактуванні. Але оскільки це, на жаль, неможливо – згодом із людської

свідомості зникнуть всі претензії на правдиві спогади, а від історії залишаться лише вигадки чи теорії. Тому, підсумовуючи Бодріяра, слід визначити постмодернізм з його симуляціями як точку неповернення, тобто прямий шлях до зникнення, поки життя не стане подобою запаморочення. А головне, що такий новий тип буття ні в кого не викликатиме сумнівів щодо правдивості, тож люди житимуть не помічаючи проблеми. Точніше вона вже непомічена. Ефект симуляції полягає у тому, що вона здається реальнішою ніж сама реальність, істиннішою за справжню істину, а насправді ж є лише порожнечою. За Бодріаром, порожнеча, як характеристика симулякрів, по-своєму феноменальна, адже відчувається як пересиченість, тобто більшою повнотою, ніж відчувалася б реальність (Бодріяр, 2010, с.10). Проте така псевдореальність набагато менш якісна. Безперечно, ефект симуляції вже торкнувся філософії, і надалі буде примножувати свій вплив на неї. Це зумовить докорінну трансформацію всіх усталених філософських систем. Тож зовсім скоро, завдяки симуляції, науковці матимуть справу з чимось дуже далеким від філософії, називаючи це «щось» тією ж самою філософією.

Симулякри та криза особистісної ідентичності. Словами самого Жана Бодріяра, симуляція є «моделлю реального, без першопричини та без реальності» (Бодріяр, 2004, с.5), тож складається досить непроста ситуація: яким чином можна зберегти власну ідентичність істинною, коли все довкола – симулякри? Бодріяр представляє їх філософію як доволі складну систему, хоча сам симулякр є відносно примітивним утворенням. Вихідна точка постмодернізму – відсутність реального об'єкта, відсутність усього того, що не в змозі дати гіперреальність, натомість представляючи сприймачам обмежені моделі існування. Зважаючи на таку характеристику гіперреальності, одним з головних підривних чинників, характерним симулякром, є тенденція до забуття. Вірогідно, цьому може бути не лише філософське, а й науково-медичне пояснення. Мозок людини фізіологічно не має змоги зберігати всю інформацію, з якою стикається щодня, тому запускає певний механізм відсіювання зайвого:

по-перше, це те, що мозок вважає непотрібним; по-друге, це те, чого мозок боїться і ніби принципово не хоче сприймати. Симулякром, знову ж таки, вдалося повністю дискредитувати важливі метанаративи, які тепер стали нічим іншим, як тією інформацією, яку мозок відкидає тому, що вона більше не потрібна. Важливо констатувати, що у цьому випадку, саме на пам'яті, на досвіді минулого будується автентичність особистісної ідентичності, адже забуваючи що було, ніяк не можна судити як про себе, так і про інших. Натомість Бодріяр вказує на популяризацію штучної пам'яті, тієї пам'яті, котра прорекла людям однакове начало, а значить і знищила їх індивідуальність: « ... , сьогодні повсюди штучні спогади стирають пам'ять людей, стирають людей з їхньої власної пам'яті, ... »(Бодріяр, 2004, с.75).

Жан Бодріяр, міркуючи про ситуацію постмодернізму, задав дуже доречне і актуальне на сьогодні питання: чому люди є такими різними, такими унікальними й неповторними, але все одно переслідують однакові цілі, мають ідентичні, часто зовсім нетверезі бажання і прагнення. «Люди сповнені бажання все забрати, все спустошити, все зжерти, все обмацати руками. Побачити, розшифрувати, пізнати — таке їх не зачіпає» (Бодріяр, 2004, с.104). Іншими словами, ера панування симулякрів та симуляцій наче повернула людство у вихідну точку, коли еволюція між вмінням користуватися і вмінням створювати ще не відбулася.

Гіперреальність. Реальність часто трактується як емпірична даність, у якій люди живуть самі по собі і співіснують один з одним. Вона, реальність, одразу передбачає деяку раціональність і послідовність у сприйнятті, тож функціонування свідомості індивіда відповідно мусить виправдовувати умови, у яких знаходиться. Але слід розуміти, що оперуючи саме такими категоріями, йдеться про ідеалістичну картину світу, яка не є можливою для постмодерної абстракції. Переповнені симуляціями, залишки реальності більш схожі на з'єднані сторонні клаптики, ніж на логічну однорідну структуру. Отже, використовувати термін «реальність» на позначення того, що нею не є – ще одна

проблема у філософському трактуванні доби постмодернізму. З цієї причини Жан Бодріяр вводить поняття «гіперреальність», яке виступає продуктом домінування симулякрів у суспільстві симуляції. За Бодріяром, гіперреальність – це старанне повторення реального, переважно за допомогою іншого відтворювального засобу, наприклад, фотографії. Ці, та будь-які інші носії гіперреальності, повністю виключають те, що творить реальність: матриці, спогади, моделі управління тощо. Таким чином неможливо координувати гіперреальне та реальне, надаючи їм обом однакові частки влади. Їх взаємозаперечна природа полягає в тому, що реальність можна логічно і послідовно обґрунтувати, тоді як гіперреальність не піддається жодному мірилу чи системі координат. Тобто помислити її не вийде, тільки припустити як дещо уявне, хоч вона ним не є. «Реальне не стирається на користь уявного, воно стирається на користь більш реального, ніж реальне: гіперреальності. Більш істинне, ніж істина: така симуляція» (Бодріяр, 2010, с.10). Тож, спираючись на подану тезу Бодріяра, можна констатувати, наскільки точно симуляції утворюють гіперреальність і яким чином здійснюються нею. У зв'язку з цим часто виникає помилкове судження щодо ролі гіперреальності, яка начебто є всього лише викривленим розумінням реальності. Насправді ж гіперреальність виконує функцію маскуванню для реальності, яка більше не виступає реальною. «Це гіперреальне, вироблене в результаті променистого синтезу комбінаторних моделей у гіперпросторі без атмосфери»(Бодріяр, 2004, с.7).

Але слід ввести заувагу, що гіперреальність не статична, а скоріше динамічна, з постійною перспективою нагромадження. Варто завжди пам'ятати, що існує безліч різних суспільств, тож разом із відмінностями між ними прослідковуються відмінності в їх сприйнятті, а точніше стилів та категорій сприйняття. Навіть якщо спробувати припустити, що гіперреальність є однорідною структурою, все одно будь-які відомості про неї отримуються шляхом логіки суджень сприймачів. Тож гіперреальність стає ще більш нестабільною тоді, коли суспільство хоче об'єднати «нереальну реальність» у

цілісну картину, що поглиблює проблему її осмислення. Той надмір знаків, які несуть в собі ще один надмір значень – це глобальна проблема, яка почалася з кінця ХХ століття, що стирає реальність з карт людських свідомостей (Wolny, 2017, с.76). Звісно, найбільше даній негативній ситуації сприяє нарративна інформація, подана у «реальному» часі. У цьому контексті Жан Бодріяр якомога прямо вказує на відповідальність медіа та політики, які, на жаль, важливості своєї ролі в моральному плані не усвідомлюють. Вони зібрали у своїх інституціях найбільшу частку влади та мали б тверезо нею розпоряджатися, натомість як лише поглибили гіперреальність у всіх її проявах: «Розкрутка — найтовстошкірший паразит у нашій культурі. Безсумнівно, він пережив би ядерний конфлікт. Це наш Страшний Суд» (Wolny, 2017, с.77). Саме ця розкрутка продовжує життя гіперреальності, пропагуючи її як правильність, за межами якої може бути лише фікція.

Втрата реальності: вплив гіперреальності на самосвідомість. Постійне перебування у світі симуляцій слугує ознакою цілковитої неспроможності та архаїчності реальності, щоб бути керівною у житті людей. Тож основна ідея Жана Бодріяра щодо кризи постмодернізму полягає у тому, що суспільство вже повністю занурене у гіперреальність, переповнене симулякрами, копіями без оригіналів. Автентичність індивіда губиться через перебування на постійній основі у світі симуляцій, породженому відсутністю межі між реальною та вигаданою гранню. Ситуація тотальної ілюзії зокрема тим і цікава, що кидає виклик людству відрізнити реальне, емпірично наявне, від ілюзорного – симуляції. Марк Постер у аналізі вибраних робіт Бодріяра зазначає: якщо брати аргументи Бодріяра щодо цілковитої втрати реальності як правдиві, чи не виступатиме тоді нова симулятивна реальність першим принципом людського існування? «... він (Бодріяр) шукає джерело радикалізму, яке кидає виклик абсорбційній здатності системи без фіксованих визначень, світу, де будь-що може бути чим завгодно, де все водночас еквівалентне та байдуже до всього іншого, ...» (Baudrillard, 1988, с.5). Тож за Бодріяром, єдине, що може

спробувати протистояти силі симулякрів та гіперреальності — смерть, яка теж виступає символічним актом, проте все ще відносно незаангажована.

Постмодернізм яскраво демонструє яким чином у житті особистості, так і у соціумі, відбуваються коливання невизначеності. Такі процеси завжди були характерні для людей, проте Бодріяр наголошує на їх теперішній концентрованості, адже уся реальність нині поглинута гіперреальністю. Тобто принципи, якими жив індивід, метанаративи, якими керувалося суспільство, втратили чинність, як регулятори поведінки, а значить і як регулятори процесу усвідомлення особистістю себе. Натомість у дію вступив принцип симуляції, панівний у ситуації гіперреальності. Аналізуючи детально процес впливу гіперреальності на самосвідомість індивіда, слід відзначити нерозривність свідомої та несвідомої її сфер. І перше, і друге є ментальними феноменами, тому пропонується розглядати самосвідомість як процес усвідомлення власного досвіду, який переживається індивідом. Слід зазначити, що самосвідомість завжди замкнута система, проте все одно на пряму залежна та зумовлена співпрацею людини із соціумом. Тобто результат процесів самоусвідомлення, а саме приватні переживання та публічні вчинки – прямий наслідок ситуації довкола сприймача. Міркуючи категоріями самого Жана Бодріяра, на передній план виходить неусвідомлення себе, як суб'єкта. Особливо важлива грань між об'єктом і суб'єктом у постмодернізмі настільки стерта, що ні об'єктивності, ні суб'єктивності не існує. «Маса усвідомлює той парадокс не бути суб'єктом, але й не бути об'єктом. Будь-яка спроба зробити це предметом (реальним чи міфічним) стикається з явною неможливістю автономної зміни свідомості» (Baudrillard, 1983, с. 30). Прослідковується наступна логіка: для того, щоб розрізнити ролі суб'єктивного і об'єктивного сприйняття та мати їх чіткі координати, треба мати координати в принципі. У ситуації гіперреальності це неможливо. Самосвідомість, усвідомлення власної унікальності, продукування своєї суб'єктивної думки, порівняння її з об'єктивною істиною – усі ці аспекти можливі лише тоді, коли є можливість досить точно аналізувати реальність і

прогнозувати похідне від ситуації реальності. Реальність у постмодернізмі, за Бодріаром, неможлива, а з гіперреальністю складно проводити будь-які логічні операції. Бодріяр пише, що жоден аналіз не витримує гіперреальності, тому і зникає поняття «об'єкт».

Постає наступне питання: як страждає самосвідомість на конкретних прикладах, адже поки що вплив гіперреальності виглядає скоріше як теорія. Бодріяр пояснює наступне. Коли зникає поняття об'єкта, зникає і матерія, іншими словами предмет аналізу і наукових досліджень. Тобто принаймні точні науки вже суттєво постраждали. Наступний крок – пояснення збитків для суб'єкта. «Немає більше об'єкта пізнання, немає більше суб'єкта пізнання» (Baudrillard, 1983, с. 30). У випадку самосвідомості, вона можлива лише тоді, коли існує її «господар», людина. За «господарем» стоїть маса функцій і зобов'язань, як от бути повноцінним членом соціуму, здобувати власний унікальний досвід, формувати власні преференції, розвиватися. Інакше кажучи, коли індивід бачить результат своєї праці, незалежно від галузі у якій вона здійснена, він усвідомлює факт самого себе. Менше з тим, усе це стає можливим лиш тоді, коли ключову роль грає суб'єкт. Справді, така теорія дуже схожа на его-логічну, що більш проповідує соліпсизм, аніж раціональність, проте якщо не брати до уваги саме таку теорію, самосвідомість була б неможлива. Повертаючись до об'єкта, якщо його не існує – анулюється будь-який суб'єкт, який живе, аби його досягнути. Можна констатувати, що постмодернізм не впорався із прямою залежністю об'єкт-суб'єкт, яка апостеріорі потребує тверезості, строгості та чіткості. Природа гіперреальності, у якій людство перебуває наразі, тому такою і стала, бо люди панічно бояться втратити реальність.

Неконтрольоване заміщення втрачених елементів, крах метанаративів і активний розвиток індустріального суспільства із масовим виробництвом породило ще більш сприятливе підґрунтя до відчутних втрат, а потім і до цілковитого підкорення симуляціям. Безперечно, ця гіпотеза могла сприйматися

як надто драматизована теорія того, що якщо навіть і існує, то не так критично, якби за нею не слідувала складна психологічна криза людства. Це ще один серйозний результат перманентного існування у гіперреальності, адже можливість самоусвідомлення індивіда є ознакою його нормального психічного стану. Іншими словами, у зв'язку із впливом гіперреальності, відбувається конфлікт між особистістю і неблагополучною ситуацією, адаптація до якої може бути виключно згубною. Цим гіперреальність Бодрієра і цікавить дослідників ментального здоров'я людини. Фактично, постмодернізм приніс із собою великий світоглядний перелом, який перетворився для суспільства у напружений ритм щоденного, фальшивого буття. Такі зміни не можуть не супроводжуватися ще більшими навантаженнями на психіку особистості. Слідуючи логіці Бодрієра, схожих наслідків уникнути було неможливо тому, що вони є цілком очікуваними продуктами цивілізації, інакше як можна було б пояснити вже повністю сформоване почуття неповноцінності, підкріплене часто зовсім непристосованими до життя переконаннями. Тож усвідомлення людиною себе все ж залишається, проте фрагментарним і абсолютно не відповідним тому, якою ця людина є чи могла бути.

Суспільство споживання. Одним з основних понять у Бодрієра, яке дуже добре описує постмодерністську кризу самосвідомості, є поняття «суспільство споживання». Саме ситуація суспільства споживання демонструє існування сучасного індивіда у «стаді», де стимулом будь-якого руху є виключно нав'язані ЗМІ і світовим ринком потреби. У праці «Суспільство споживання» (1970) Жан Бодрієр рушієм такого суспільства вважає щастя, точніше одвічну людську потребу бути щасливими. «Щастя, написане вогняними літерами за найменшою рекламою солі для ванн або Канарських островів, є абсолютним орієнтиром суспільства споживання: це суворий еквівалент порятунку» (Baudrillard, 1999, с. 49). Такими міркуваннями Бодрієр доводить тотальне нерозуміння сучасним індивідом самого себе. Це нерозуміння у постмодернізмі стало настільки стихійним, що фундаментальна філософська теза «щастя є власним благом тією

мірою, наскільки є благом для інших» теж втратила сенс і цінність. Тож замість такого розуміння щастя, людство дійшло до пошуків тимчасового егоїстичного задоволення, на чому побудований сучасний ринок. Це також започаткувало теперішню провідну риторику ЗМІ. У таких умовах втрачається відчуття власних можливостей, зокрема таких як: приймати серйозні, виважені рішення; дослухатися до актуальних вимог свого «Я»; уміння будувати сприятливі умови для свого життя; уміння працювати і планувати з огляду на перспективи. Натомість людина постмодернізму отримує низку набагато гірших аналогів: приймати імпульсивні, нав'язані рішення; дослухатися до голосу маніпуляцій, приймаючи його за вимоги власного «Я»; вміння пристосовуватися до найгірших сценаріїв життя, замість створювати сприятливі умови самостійно; вміння залежати від ситуації і не розуміти своєї ролі у майбутньому.

Тож, якщо розглянути суспільство споживання як результат, його причиною є, безумовно, гіперреальність, у якій опинилось людство. Така логіка визначає проміжний висновок – суспільство споживання також є симуляцією свідомого суспільства. Усе, що було притаманне свідомому суспільству, для суспільства споживання – давно відсутні або ж просто непомічені речі. Наприклад, культура. Людина є єдиною живою істотою, що має можливість не лише споживати, а й створювати. Цей факт пояснює культуру як феномен виключно людської діяльності. Повертаючись до суспільства споживання, у самому терміні є частка «споживання» – антонім культурі. Зважаючи на страшну тенденцію віддалення від культури, Бодріяр описує суспільство споживання швидше як механізм, запрограмований на ілюзію достатку у далекому майбутньому, ніж як живий організм, здатний свідомо функціонувати вже сьогодні. Такі висновки Жана Бодріяра вкотре вказують на гостру потребу сучасної філософії фундаментально працювати над формуванням масового світогляду та «реанімуванням» метанаративів.

РОЗДІЛ II
САМОСВІДОМІСТЬ У ДОБУ СИМУЛЯЦІЇ: КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ В
ПОСТМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

2.1 Структура суспільства постмодернізму: феномен “стада” та масове
суспільство

З огляду на загальну картину постмодернізму, описану Жаном Бодріаром, виникає багато питань, зокрема до внутрішньої структури суспільства, оточеного симулякрами. У Бодріара таке суспільство окреслене окремим терміном «суспільство споживання» і має ряд характерних властивостей. У зв'язку зі згубним впливом гіперреальності на самосвідомість та підривною властивістю симуляцій, суспільство стало однорідною масою. А люди, що складають таке суспільство, живуть своє ефемерне життя, вважаючи себе унікальними, хоча виступають всього лише копіями. І цей факт є першою ознакою того, що гіперреальність утворила шаблон, який став визначеним, передбачуваним «примірником» життя індивіда.

Шаблон, що характерно для продукту гіперреальності, з реальністю немає нічого спільного. «Мов статистична кришталева куля, маси «закручені течіями та потоками» за образом матерії та природних стихій» (Baudrillard, 1983, с. 1). Бодріар пише про властивість мас нейтралізувати усе так зване «чужорідне», що хоче проявити або втілити той чи інший індивід. Від цього з'являється шаблон життя, який має прожити людина в обов'язковому порядку. Іншими словами, гіперреальність нав'язує позицію пасивності та поступливості. Як зазначав Жан Бодріар, така позиція не може бути ані передовою, ані новаторською. Вона не несе нічого позитивного для політичної чи соціальної сфери. Динаміка сенсу у ній теж відсутня. Людям з народження одразу представляється наявна фактура, якої треба дотримуватися. Будь-які відхилення від неї – неприйнятні. На жаль, на користь шаблону постмодернізму функціонують усі інституції, через які проходить індивід за життя. І наслідки такого ладу будуть, звісно, жахливі: починаючи від відмирання характеру суспільства, закінчуючи стихійною деградацією, коли будь-яке звернення до колись свідомих мас, залишиться без відповіді. «Сила нейтралу» – так пише Бодріар у своїй праці «В тіні мовчазної більшості чи кінець соціального» (1982).

Постмодернізм має характер досить небезпечної статичності, коли особистість втрачає свою назву, ідентифікацію, позицію серед маси інших

думок, і натомість віддає перевагу такому собі алгоритму. Хоча слід зазначити й те, що дуже часто, не дивлячись на пріоритет шаблону, люди готові приймати найнеочікуваніші рішення заради досягнення того ж шаблону. За Бодріаром, єдина траєкторія руху має при шаблоні – це дрейф між абсолютною пасивністю і дикою спонтанністю. Проте як у першому, так і у другому випадку, відсутні всі розумні, свідомі передумови такої поведінки. Слід тоді замислитися над цілком логічним запитанням, яке Жан Бодріар і поставив: чи можна, зважаючи на вищеописане, назвати життя індивіда процесом, протягом якого відбувається самоаналіз, як належний елемент перебігу самосвідомості? Адже про яку можливість усвідомити себе мовиться, якщо індивід не приймає жодних самостійних, вагомих для власного життя рішень. Усе це Бодріар порівняв із порожнечою, яка наче обертається навколо людини і кидає на неї тінь ілюзії вибору. Звісно, шаблон постмодернізму не дає індивіду ні вибору, ні принаймні варіантів чи альтернатив. Тож можна сміливо констатувати наявність у постмодернізмі нічого іншого, як справжньої диктатури, майстерно замаскованої, і такої, що змушує особистість розуміти своє існування зовсім незв'язаними фрагментами. Отже, й не дивно, що люди вже досить давно перестали усвідомлювати відповідальність за самих себе, бо вони залежні від уміння жити виключно на секунду вперед.

Усьому вищеописаному є простий, реальний приклад – перестали існувати навіть одиничні випадки, тобто виключення із загалу. Втеча неможлива від того, чий прогрес набув майже феноменального масштабу – від інформаційних технологій та засобів масової комунікації. Занурюючись у цей потік, мислення індивіда стає лінійним. І поки він переконаний, що ретельно фільтрує інформацію та володіє унікальним знанням, сотні тисяч інших людей одночасно споживають той самий продукт, сприймаючи його як беззаперечне благо та ілюзію самовдосконалення. Це і є той самий шаблон, а у його полоні знаходиться вже не суспільство, а стадо. Стадо споживачів, яких все влаштовує.

Власне, міркування щодо шаблонів ведуть логічну лінію до роздумів про феномен стада, іншим словом – феномен мас. Жан Бодріяр акцентував на тому, що не вважає слово «маса», у використанні стосовно людей, поняттям тому, що статус терміну передбачає наявність значення, а «маса», за Бодріяром, жодного значення немає, як і немає нічого спільного, наприклад, з популяцією чи соціумом. Зважаючи на це, до мас не можуть бути застосовані науки та наукові дослідження, особливо соціологічні. Вони зовсім не матимуть результату, або ж отримають хіба що хибні відомості, екстрапольовані на залишки свідомості людей. Причиною неспроможності соціології прогнозувати коливання суспільства є все більш висхідна тенденція до повторного поглинання, що укріплює лад гіперреальності. Менше з тим, існує досить популярна думка, нібито соціологія з її фаховою термінологією та вузькими, профільними експериментами є принаймні схожою на точну науку. Річ у тім, що люди постмодернізму черпають велику довіру до таких понять, як «статус», «клас», «влада» і низки інших термінів. Тобто чим складніша інформація і чим більше в ній наукових термінів, тим більше люди вірять у її вірогідність. Це абсолютно очікувана для постмодернізму ситуація. Не вмючи вірити собі, індивід вірить написаному чи озвученому, але тільки такому, що може мати стосунок до законних наук, наприклад, до соціології. У Бодріяра зовсім інше бачення ролі наук, на кшталт соціології, та її методів. Не вони, науки, використовують людей, а їх самих уже давно використали, викорінивши цим об'єктивність, неупередженість і незалежність, які обов'язкові для будь-якої науки. Тепер метою усіх наук є зовсім нереалістичні таємничі цілі тому, що люди вірять не результатам науки, а її статусу. Усе вищеописане – чудова ознака суспільства споживання, а саме унеможливлення вести із суспільством діалог, ні науковий, ні будь-який інший. Це доводить, що споживання є фокусом на продукті, а не на творцеві чи споживачеві. Глибинні причинно-наслідкові зв'язки власних потреб у таких випадках залишаються не досягнутими. Індивід постмодернізму бачить перед собою тільки факт наявності у нього того чи іншого матеріального блага,

і як вважає сам Бодріяр, цим благом є безсмертя. «Ми всі хочемо безсмертя. Це наша найвища фантазія, фантазія, яка також діє в усіх наших сучасних науках і технологіях» (Baudrillard, 2000, с. 3). Усі глобальні постмодерністські наукові та технологічні плани зводяться до досягнення безсмертя. Навіть якби можна було уявити теоретичну можливість вічного життя, все одно слід розуміти, що його отримають далеко не всі охочі. Здебільшого, це будуть заможні люди, які не у складі мас, а які поза ними.

Отже, з огляду на вищевикладене та на думки самого Жана Бодріяра, так зване «стадування» є цілком природним для постмодернізму процесом. Людина стає частиною бездумної маси усюди, в усіх сферах власного, індивідуального життя: «від повсякденної соціальної поведінки, споживчих рішень, економічних бульбашок і політичних рухів» (Ayoub & Balaw, 2022, с.286). Можливо, така ситуація була б зрозуміліша, якби можна було припустити безумовну потребу стада у керівництві, проте воно втратило вміння розпізнати навіть накази чи команди. Масами керують самі ж маси, тому їм характерний інертний, безпричинний рух, що знищує феномен суб'єкта.

2.2 Крах суб'єкта

Жан Бодріяр у праці «Суспільство споживання» (1970) зазначає, що кожен предмет, кожен здобуток цивілізації, навіть окремі люди, можуть стати об'єктами популяризації. Культура, у якій живе людство постмодернізму – це культура неконтрольованого споживання, яка повністю витіснила колись вишукану та затребувану високу культуру: «Художньо-естетичні параметри культури не відповідали прагматичним вимогам, а тому були замінені маркетинговими програмами масового виробництва» (Лютій, 2019, с.97). Інфантильність суспільства, його неготовність до серйозності життєвих викликів суттєво його обмежує. Адже усе можна спокійно замінити чимось іншим тому, що замість реальних речей, явищ та емоцій від них залишились лише симулякри.

І згодом Бодріяр констатує: «Мистецтво та культура загалом стають підвладними циклу моди» (Baudrillard, 1999, с. 16). Така мода, як і мода на будуще, є ще одним глобальним, всюдисущим продуктом життя у масах, які, як відомо, вирізняються своєю поглинальною властивістю. Логіка цієї властивості наступна. Людина, як би вона цього не уникала, завжди є елементом тієї чи іншої групи, що одразу змушує людину діяти відповідно до поведінки групи, переслідуючи її преференції та бажання. Спершу, це може приносити особистості деякий дискомфорт, але потім, усі процеси всередині групи відтворюватимуться нею без додаткових вагань і домислів. Всяка індивідуальна інформація, якою володіє при цьому особистість, опускається у її свідомості на другий план. Аргументація такому феномену, вірогідно, набагато простіша ніж сам феномен: людина або не розуміє що відбувається, тому зовсім не має жодної індивідуальної інформації; або не хоче розуміти, тому не має індивідуальної інформації; або ж припускає, що інші розуміють більше, тому визнає домінанта. Останній аспект є найбільш цікавим для дослідження, адже маси критично потребують домінанта, а його наявність неможлива, у зв'язку з природою самих мас. Їм, масам, набагато легше було б існувати серед симуляцій, якби вони мали можливість для «імітаційної поведінки або акту слідування за іншими» (Naghani та ін., 2019, с.12). Згодом, коли перебування поза масами принаймні ідеологічно здається людині неможливим, вона стає володарем так званого підтверджувального упередження, тобто принципового небажання змінювати переконання (Armansyah, 2022, с. 107). Ця картина життя у постмодерністському стаді наводить на думки, що індивідуальності тепер стали масою, де немає місця суб'єкту. Щоразу як суб'єкт потрапляє до маси, будь-які його ознаки поступово «з'їдаються», а сам він перетворюється на нічим непримітну тінь, нездатну чимось вирізнитися.

Якщо простежити філософію суб'єкта детальніше, то слід також зауважити, що він є індивідом, ідеологічною структурою та історичною формою. Індивіда формує унікальний багаж його знань та набутий досвід. Тобто мовиться про

виняткову у природі унікальність, настільки виняткову, що має абсолютне значення і є еквівалентністю виключно самій собі (Baudrillard, 1988, с.68). Тому особистість ніколи не може бути точною, лише абстрактною, а абстрактність є ключем до мистецтва, до можливості творити – бути творінням і творити, бути суб'єктом-творцем. Слід знову акцентувати на тому, що людина є єдиною живою істотою, яка має змогу не тільки споживати, а й творити та примножувати. Тож звідси можна сміливо припустити, що люди не лише вміють, а й потребують активного продукування. Саме тому, що постмодернізм загострює цю потребу, знижуючи при цьому шанси на її задоволення, люди, для яких суб'єкт став просто міфом, намагаються персоналізуватися як тільки можливо. Спроби отримати шанс проявитися дуже часто безрезультатні, адже навіть якщо людина змогла зберегти себе як суб'єкта, маси все одно становлять набагато більшу частку суспільства, тому вони одразу перетворюють усі спроби творця на безпредметний симулякр, продукт торгу. Жан Бодріяр згодом зазначає, що людина провадить нескінченні спроби відновитися симулякрами, використовуючи знаки, і все для набуття синтетичної індивідуальності. Створювати, бути митцем у постмодернізмі – це не ознака виняткових здібностей чи хорошої освіти. Це крок від відчаю тому, що проблема краху суб'єкта є циклічною проблемою. Людина була народжена як абсолютна цінність з унікальними рисами характеру, і маючи цей набір без додаткових зусиль, добровільно зрікається його на користь масам. Тож вельми іронічно, що потім люди щосили намагаються повернути те, що втратили.

Як жертва гіперреальності, людина постала єдиною живою істотою-носієм фрагментарного світобачення. Категорії розуміння буття прийняли непостійну, уривчасту форму, тоді як логіка і раціональність стали неспроможними пояснити феномен людського буття. У цьому контексті слід зазначити, що внутрішнє (тобто духовне) життя людини, як і її свідомість, є прямою проєкцією від зовнішнього (тобто соціального, емпіричного) життя. Таким чином, усвідомлення особистістю самої ж себе, у реаліях описаних вище, буде

абсолютно таким самим фрагментарним, як і усвідомлення нею всього процесу світоустрою. За Бодріаром, основним чинником такого песимістичного ладу є засоби масової інформації, які і творять гіперреальність. Медіа наче поглинають субстанцію індивіда та натомість дозволяють спотворювати сприйняту інформацію так, аби істина втратила свою недоторканість та первинність, і стала вторинним продуктом – себто перестала бути істиною. Наслідків цієї псевдореальності Жан Бодріяр торкнувся ще на перших сторінках роботи «Симулякри та симуляції»: «Коли реальне більше не є тим, чим воно було, ностальгія набуває свого повного значення. , ... , Інфляція вторинної істини, вторинної об'єктивності й автентичності. Ескалація істинного, пережитого, воскресіння образного там, де зникли предмет і субстанція» (Бодріяр, 2004, с.13). Як результат, ідентичність втрачає свою стабільність і автентичність, стаючи набором штучно створених образів. Унеможлиблюється співпраця між індивідами навіть на найпримітивніших рівнях. Бодріяр зазначає, що взаємодію між людьми замінили інституції, тож спілкування тет-а-тет втратило актуальність. У спробах це виправити, людство розробляє можливості заміщення живого спілкування та купує його за грошовий еквівалент, що виглядає досить абсурдно, але при цьому є найкращим прикладом симуляцій у постмодернізмі. Загалом, на тлі гіперреальності, уся система відносин у соціумі змінилася та перетворилася на споживацьку. ЗМІ і реклама у цьому випадку задають тенденції цьому споживанню, формують фрагментарність людського буття, викорінюють рамки моральності та перетворюють споживача на об'єкт маніпуляції заради набутку.

Людину постмодернізму, тобто вже не особистість, не індивіда і не суб'єкта, Бодріяр характеризує лаконічно, як відсутню, мертву, викреслену з функціонального Всесвіту (Baudrillard, 1999, с. 88). На будь-яке питання, наприклад: як жити? що робити? на що сподіватися? відповідь буде одна – «стандартно», так, як кажуть маси. Суспільство стає однаковим, однорідним у поганому сенсі цього слова, що вкотре доводить природність утворення мас.

Своєю монотонністю, одноманітністю та фальшивістю маси змушують людей марити силуетами реальності, але для того, аби до неї повернутися, потрібний ультиматум. Поки що, реальність якою суспільство так марить, це шантаж: «Сьогодні, щоб вижити, ілюзія більше не працює. Треба наблизитися до нікчемності реального» (Baudrillard, 1988, с.198). Тому Бодріяр міркує про складність перспектив, і ставить питання чи є вони взагалі. Може існують тільки фатальні стратегії? Тільки теорія домінантності об'єкта чи ще є шанс на воскресіння суб'єкта? Зрештою, тільки сам суб'єкт може відродити себе, проте це знову замкнуте коло, адже немає кого воскресити і немає кому це зробити. Жан Бодріяр надає на усі ці питання одну, беземоційну відповідь – «... , революція відбудеться тому, що їй судилося статися, ...» (Baudrillard, 1999, с. 13).

РОЗДІЛ III

ЧИННИКИ ГІПЕРРЕАЛЬНОСТІ: ВПЛИВ МЕДІА, ПОЛІТИКИ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1 Політика і ринок як механізми створення гіперреальності

Опускаючи деякі негативні моменти, доба постмодернізму подарувала людині безліч шансів на реалізацію. Давно децентралізовані політика та економіка стали можливістю для індивідів демократичного суспільства займати

відповідальну роль у житті держави. Отже, беручи до уваги виключно теорію, людство XXI століття перебуває у дуже вигідному для себе становищі. Але практика показує, що чим ширші можливості, тим більше охочих запровадити ієрархічний порядок існування – від найпростіших робочих стосунків до управління країною і досягнення світової гегемонії. Зважаючи на такі умови, практично неможливо для людини постмодернізму залишатися осторонь вищеописаних процесів. Її демократичне право вибору здійснюється наступним чином – або вона самостійно намагається зайняти якомога вищу ланку в ієрархії, або чекає поки їй «допоможуть» зайняти найнижчу. Вочевидь це ніщо інше, як ілюзія вибору, а ілюзія вибору є хорошим інструментом для різного роду маніпуляцій. Гіперреальність та похідні від неї симулякри також слугують сприятливим підґрунтям для реалізації часто не чистих намірів. Ініціаторами цих намірів виступають вершини суспільно-політичних ієрархій. Та слід віддати їм належне: активізація ними глобальних маніпуляцій свідчить про те, що ці люди досить добре усвідомлюють умови життя в гіперреальності та успішно користуються ними. Але найкращим прикладом підтримки гіперреальності у постмодернізмі є саме політика, отже пропонується детальніше розглянути саме її.

«Чомусь влада і політика – брудні слова» (Zaleznik, 1970, с.1). Такий вислів можна почути від багатьох, тому він і вважається народним. Політика зазвичай сприймалася і продовжує сприйматися людьми як піраміда, де верхівка найвужча, а низ найширший. Так і є, коли влада у руках окремих осіб. Це одна з найпоширеніших форм політичного правління. Наприклад, комунізм, пропагуючи абсолютну рівність, теж рівності не досяг, адже завжди знаходились індивіди, які змогли скористатися становищем. У розділі II, «Втрата ідентичності» (підрозділ 2.1 «Структура суспільства постмодернізму: феномен стада та масове суспільство») вже наведено міркування Жана Бодрієра щодо шаблонів, стереотипів і феномену стада. Також окремо було визначено, що людина не може існувати осторонь від політики, що тісно пов'язує так званий

народний і правничий елемент. Уникнути політичного впливу неможливо, хоча можна мінімізувати, таким чином слід зазначити, що попри тенденцію всіляко критикувати владу, люди залишаються масою, прошарком на широкому кінці піраміди. Якраз ця масовість, або ще стадо, є одним із феноменів гіперреальності у постмодернізмі, коли втративши себе як суб'єкта, індивіду все тяжче приймати виважені рішення на внутрішньополітичному поприщі. Навіть вищевказана критика суспільством влади більше не є тверезою думкою особистості, а звичайною модою на бунтарство. Для того, аби мати змогу виказати свою позицію, потрібно усвідомлювати наступні моменти: історичну даність, фактичну реальність, варіативність майбутнього. Усі ці три виміри залишаються несприйнятими у демократичному суспільстві не стільки тому, що влада їх приховує, скільки тому, що втрачена грань між фактом і симулякром. Проте політична ланка теж відіграє не останню роль, вона продукує симулякри та посилює дію вже наявних: «Якщо державну політику вважати результатом вектора тиску груп інтересів, то політичні моделі пропонують деякі прості прогнози щодо майбутнього держави в глобальній політичній картині світу» (Berger, 2000, с. 50).

Жан Бодріяр у роботі «Дзеркало виробництва» (1973) акцентує на очевидності маніпулятивної діяльності влади, наприклад, нав'язування форми існування, зокрема одомашнення мови в кодексі позначення, приручення всіх соціальних і символічних відносин у схемі репрезентації (Baudrillard, 1975, с. 130). Філософ проводить часткове порівняння гіперреальності з політикою: перша не обмежується реальністю і навіть не бере її за основу, друга ж аналогічно не обмежена своїми повноваженнями, тож більше сама собою не є. Нинішня політика проникла в усі сфери життя людства, і як зазначив сам Бодріяр, зачепила навіть мову та сексуальність. Таким чином будь-який іменник, до якого можна застосувати прикметник «політичний/-на», одразу претендує на отримання статусу штучного, матеріального утворення.

Така політична надбудова свідчить про можливість купити усе, що колись було заведено вважати нерозмінним на грошовий еквівалент. У постмодернізмі гроші стали міцною знаковою системою, отож гучніше і переконливіше говорить той, хто цих знаків має у більшій кількості, ніж інші. Навіть демократичні держави неодноразово практикують систематичну купівлю прихильності громадян або ж мовчання окремих осіб. Неодноразово у «Дзеркалі виробництва» Бодріяр згадував марксизм з його капіталістичною системою суспільства, де пріоритетами завжди були прибуток і експлуатація. Постмодернізм пішов далі від стандартного марксизму тим, що тепер матеріальне виробництво є окремим випадком. Світова машина матеріального виробництва не виключалася з моменту запуску, натомість як гіперреальність посприяла запровадженню активної торгівлі нематеріальним. Пожвавилась також і схема обміну симулякра на симулякр, тобто відсутнього на відсутнє. Наприклад, політика славиться тенденцією до «пустих договорів» або так званих «договорів про ніщо», а світова економіка – торгівлею уявними товарами, користь яких не доведена, а нав'язана. Бодріяр називає ці процеси системою, яка: «діє відповідно до своєї форми, і ця форма несе в собі все це одночасно: виробництво й репрезентацію, знаки й товари, мову й робочу силу» (Baudrillard, 1975, с. 131). Попри свою часткову зрозумілість, система є цілковито замкненим, доконаним утворенням. Як зазначає Жан Бодріяр, на основі цих характеристик системи тримаються терор і соціальна абстракція постмодернізму, усе те, що знаходить щоденні підтвердження і нині.

Такий лад лише констатує життя індивіда серед симулякрів і симуляцій. Більшість наукових досліджень, журналістських розслідувань чи навіть банальних дописів у соціальних мережах націлені на те, аби віднайти істину. Це свідчить про те, що панує сумнів чи залишилась істина взагалі, чи змогла вона вкоренитись десь, куди гіперреальність теоретично не мала б доступу.

3.2 Вплив цифрових технологій на самосвідомість та ідентичність

XXI століття по праву назване добою цифрових трансформацій та технологій. У цьому є безліч безперечних плюсів, проте саме ЗМІ та інші медіавпливи виступають одними з провідних підкріплювальних ланок гіперреальності. Вже повністю сформована культура репрезентації, наявна завдяки соціальним мережам, активно пропагує життя в альтернативних реальностях, природно неможливих для існування. Концепція тотальної відсутності сенсу та цілковите нерозуміння філософії часу сприяє складнощам усвідомлення індивідом власних актуальних потреб. Відтак замість тверезих інтересів та здобутків на перспективу, суспільство постмодернізму обирає так звані секундні насолоди, якими його збагачують зокрема і цифрові технології. Індивід забуває про і так хитку реальність та віддає свій ресурс на користь уявному змісту життя. Цей факт, безсумнівно, означає лише нездатність адекватно себе усвідомлювати, оцінювати власні можливості та здобутки. У той час як ЗМІ і цифрові технології максимально розбалансовують ідентичність суспільства, історія ж навпаки – виступає «якорем» цивілізації. Тож не дивно, що з приходом постмодернізму конфлікт між цими двома сферами загострився.

Одним із найпопулярніших продуктів цифрових технологій є кінематограф. У роботі «Симулякри і симуляція» Бодріяр часто звертається до прикладу кінематографа, описуючи проблему уявного змісту. Він наводить приклад із італійським режисером Лукіно Вісконті, як позитивне відображення останніх подихів реальності з елементами смислу, істини і щирості. Напротивагу першому, Бодріяр згадує вже американського режисера, Стенлі Кубрика, який наче підтримав своїми роботами еру симуляцій, множив їх і поширював: «... , маніпулює своїми фільмами, як шахівницею, перетворює історію на операційний сценарій» (Бодріяр, 2004, с.70).

Тож, як бачимо, найбільша проблема постмодернізму, за Бодріяром – це історія, яка стала найпершою і найстрашнішою симуляцією. Після багатьох століть розчарувань, вона сприймається суспільством як даність та

монотонність, як відсутність прогресу та еволюції, а значить вона не потребує зусиль. Її цілковито замінив міф, який розуміється постфактум, ніби вже чинний після кількох значущих історичних подій. І саме агонія реального у проблисках останніх правдивих нарисів історії відкриває людям еру симуляцій. Тож яким чином ця ера симулякрів та симуляцій підриває автентичність особистісної ідентичності, заважаючи індивіду зрозуміти себе і своє місце у картині світу? «Усе годиться, аби уникнути цієї порожнечі, цієї лейкемії історії та політики, цієї кровотечі цінностей, ... » (Бодріяр, 2004, с.66). На цю ситуацію, описану Жаном Бодріяром, люди дають цілком правильну реакцію – страх. Він знищує усе прекрасне, що тільки може існувати: всі види мистецтва, природу, шляхетні вчинки і почуття. Весь цей список, разом із історією, стали імітацією без реальної основи, яка не посідає чинного місця у побутовому ладу людини постмодернізму. Ті умови та обставини життя, сформовані симулякрами, викорінюють з особистості етичні і моральні почуття, що раніше склали основу провідних наративів, яких обов'язково було прагнути і досягати. Окрім багатьох інших чинників, саме страх перед неминучістю смертоносного міфу змушує людей чинити проти так званого доброго начала. Правило «ціль виправдовує метод» якраз зараз є головним алібі для невластивих людині вчинків. Звісно, кожен володіє певними поганими рисами, але ж за стільки років співіснування люди вигадали і укоренили чимало правил, аби суспільне життя продовжувалося і претендувало на світлі перспективи. Проте, як бачимо, якими б строгими правилами не були, постмодернізм довів їх архаїчність та неспроможність функціонувати у ері симуляцій. Здається, що світ відкритий для всіх і демократія працює на те, щоб надавати всім порівну можливостей, аби люди могли їх лише примножувати, втілюючи при цьому свою автентичність і унікальність, демонструючи її світу. Тільки зробити це, на жаль, неможливо. Реалізувати свою індивідуальність можна було б лише тоді, коли реальні елементи утримують ґрунтовні позиції. Тож найлегшим способом жити є не боротися із симулякрами, а підкоритися їм та примножувати їх своєю

покірністю, так само як і покірністю цифровим технологіям аналогічно. Наразі довіра до ЗМІ досягла максимуму, що свідчить про самовільне зречення індивідом власної думки, а отже ідентичності. Наприклад, діти, а особливо підлітки, переймають поведінку і світогляд шляхом спостереження, що переростає у наслідування сценаріїв кінематографа та характеристик його головних героїв. « ..., багато дослідників тепер погоджуються, що таке навчання через спостереження може сприяти як короткостроковому, так і довгостроковому впливу насильства в ЗМІ на агресивну поведінку. Значна частина цього навчання відбувається без наміру вчитися та без усвідомлення того, що навчання відбулося» (Anderson та ін., 2003, с.82).

Проте кінематограф не є єдиною сферою, яка впливає на свідомість та ідентичність індивіда. Особливо популярними серед молоді є соціальні мережі, які часто виступають ще потужнішим джерелом впливу, аніж кінематограф. Наративи зацікавлених осіб, маніпуляції, новинні омани ширяться соціальними мережами дуже швидко, адже їх ретрансляторами може стати будь-який користувач. Таким чином жертвами цифрових симуляцій стають навіть ті, хто стверджує, що не цікавиться соціальними мережами, не слухає та не читає новини (Zucker, 1978, с.226). Це ще раз доводить, що сила «сарафанного» радіо найкраще проявляється у масах, які втратили всі ознаки мислездатного суспільства. Але такому процесу є раціональне пояснення – безвихідь. Беручи до уваги саме XXI століття, фінальною крапкою стала пандемія інфекційної хвороби COVID-19, яка почала розвиватися з грудня 2019 року. Людство мусило пристосовуватися до нових умов існування, тож іншого вибору, окрім як добровільно замкнутися у цифровому Всесвіті, не залишилось. Візьмемо до прикладу реформи у сфері освіти: «Соціальні мережі стають основними інструментами освіти, адже людська природа прагне спілкуватися з людьми та знаходити спільні сфери та інтереси» (Al-Tarawneh, 2014, с.200). Паралельно із цим процесом суттєво зміщується, а згодом і зовсім зникає фокус і мотивація навчатися. Учні та студенти масово переслідують сумнівні життєві цілі, вірять у

нелогічне, необґрунтоване, а тому цілком фантомне майбутнє. Такий лад нестачі раціонального погляду і достатніх компетенцій загрожує колапсу при зіткненні із реальним майбутнім, до якого людство виявиться не готовим. Проте яким би неминучим не здавався вплив цифрових технологій, його все ж таки можливо уникнути, знаючи його координати: цілі цього впливу, час, коли він впроваджується та теоретичний час, коли він буде максимально ефективним інструментом масового ураження (Mason та ін., 2007, с. 280). Хорошим прикладом цього методу є міркування Бодріяра про кінематограф, де розуміння негативних лейтмотивів робіт Кубрика повертає уважного глядача до праць Вісконті, який сприяє твердим позиціям тверезості та раціональності.

Інтегрованість засобів масової інформації у повсякденне життя суспільства практично не залишає вибору довіряти їм чи ні. Функціонування ЗМІ нині більш схоже на паразитування, аніж на надання якісних інформаційних послуг. Особливо залежними від ЗМІ є покоління, яке народилося уже під час піку доступності інформації. Сучасні діти та підлітки, життя яких максимально диджиталізоване, інакше кажучи, не мають альтернатив отриманню інформації через інтернет, більшість якої не проходить жодної перевірки на правдивість. Таким чином зараз можливе ціле онлайн-життя, де людина може все: спілкуватися, заводити стосунки, навчатися та працювати. Це не є виключно негативне явище, але повертаючись до психологічних потреб людини, коли вона стає рабом цифрового комфорту, суттєво страждає її здатність до спілкування наживо. Така картина дуже впливає на загальну можливість самоідентифікації справжньої, живої людини з живими емоціями, а не облікового запису в соціальних мережах з відредагованими, заточеними під стандарти канонічної краси фотографіями. Особистість не розуміє саму себе, тому щиро хоче отримати якесь схвалення чи навіть здобути популярність, від якої теж виробляється залежність. У цьому сенсі ЗМІ і цифрові платформи для спілкування є машинами соціального впливу систематичного характеру. Тож саме через системність онлайн-життя спроможне настільки сильно деформувати самоідентифікацію

людей. Заміщуючи організацію життя з персональної та незалежної на заангажовану і канонічну, так звані блага цифрової цивілізації слугують вірними помічниками гіперреальності та розформовують суспільство у маси. Наприклад, не отримуючи бажаного визнання або похвали, у людини підвищується тривога, стрес та навіть депресивність, особливо в емоційно нестабільних підлітків, які підсвідомо хотіли б стати частиною мас. Річ у тому, що використовувати соціальні мережі для спілкування набагато легше, так само як і легше повірити фейкам ЗМІ, адже така інформація зазвичай першою знаходить людей, які не вважають за потрібне її перевірити. Важливість індивідуального судження втрачається так само швидко, як і зростає довіра до авторитетів гіперреальності, бо мірилом авторитету виступає не істинність, а популярність та поширеність. На цьому фоні друковані медіа суттєво втратили популярність, адже у порівнянні з цифровими, доступ до них потребує фізичної активності та комунікації. Неформальна освіта також підтримує саме цифрові аудіо та візуальні джерела з метою опрацювання якомога ширшого спектра інформації. Знову ж таки, нічого поганого у цьому немає, якщо паралельно розвиватимуться можливості для живого спілкування, а цифрові джерела проходитимуть регулярну кваліфіковану перевірку. Риторика, яку використовують ЗМІ, а також ідеї, яких вони дотримуються, автоматично стають спільними для тих людей, які їм довіряють. Складно навіть уявити таку ситуацію інакше тому, що засоби масової інформації сповідують мету охопити максимально більшу аудиторію, тож намагаються зачепити її гучними заголовками аби викликати у людей сильні емоції та готовність поширювати дані.

У «Суспільстві споживання» Жан Бодріяр неодноразово наголошував наскільки керованими є люди серед симуляцій. Оскільки оригінальні значення будь-чого втратили свою силу, їм можна надати якого завгодно забарвлення, чим і займаються ЗМІ. Вони зацікавлені у тому, щоб зробити інформацію «смачною» для загалу. Тоді її поверхневність, неправдивість та нав'язаність не буде взято до уваги.

ВИСНОВКИ

Найстрашніша тенденція ХХІ століття — забувати історію. Все більше і більше людей, незалежно від їх впливовості чи особистих якостей, сприймають історію не як беззаперечний факт, до якого необхідно апелювати, а як матеріал для маніпуляцій та обману. Людина — це єдина жива істота, прогрес якої за увесь час її існування досягнув таких небувалих вершин. Але Жан Бодріяр вкотре нагадує, що не тримаючи історії в голові, всі здобутки людства, як матеріальні,

так і духовні, поступово втрачати своє значення та зрештою повернуть суспільство до ірраціонального, примітивного начала.

Постмодернізм розпочав цей рух у нікуди. Наприклад, ситуація в Україні, яка в своєму випадку є винятковою. Суспільство може бути суспільством тільки тоді, коли стрижнем його філософії є колективна пам'ять. Як і пам'ять індивідуальна, колективна, на жаль, теж не вічна. Вона зафіксована письмово та різного виду цифровими шляхами, проте нації втрачають її навіть за таких обставин. Звісно неможливо пам'ятати все, але до українців колективна пам'ять повернулася примусово 24.02.22. При цьому симулякри та симуляції, про які писав Бодріяр, не зникли. Їх феноменальна природа полягає у тому, що започаткувавшись як умова буття людства, вони не піддаються викоріненню одиничними, хоч і справді безпрецедентними, гучними, навіть тривалими подіями. Можна припустити, що гіперреальність з усіма її симулякрами тепер з людством назавжди, тож Бодріяр, міркуючи про такий сценарій, теж ставить риторичне запитання: чи це є та сама фатальна стратегія? Чи можливо є альтернатива? Якщо повернутися до прикладу великого національного струсу, що стався в Україні, його, очікувано, вистачило лише для українського суспільства і то частково. Українці, здавалось би, почали позбуватися аспектів, що живлять симуляції та гіперреальність: коефіцієнт довіри до ЗМІ впав, як і до політики. Але є також такі індивідуальні, невидимі для громадськості чинники, які не дозволяють українцям знайти шлях до чистої самосвідомості, маючи для цього непогані шанси, навіть попри війну. Це персональна трагедія кожного та невимовний біль. Бодріяр писав про смерть, як про можливо єдиний спосіб звільнитися від симулякрів та вийти з гіперреальності. Але біль, тим більше такий масштабний і сильний, набагато підступніший за смерть. Він дозволяє людині відчувати реальність на декілька секунд тоді, коли тільки зароджується, а потім перетворюється на дещо набагато більш згубне за гіперреальність. Індивід у такому стані не лише втрачає здатність до самоусвідомлення, а й до усвідомлення в принципі. Людина за таких умов не є частиною стада, як за

гіперреальності, але і не є частиною суспільства. Проте це судження про окрему ситуацію, а Жан Бодріяр писав про загальну картину людства.

Навіть порівнюючи особливості окремої ситуації і загальної — все одно залишається сталою політична прерогатива, ЗМІ більше не дотримуються тієї дистанції, яка б дозволила їм залишатися незаангажованими. У результаті небувалого розквіту соціальних мереж і можливостей анонімності, втрачається сутність людини як автора, тобто особи, яка готова відповідати за свої слова, а значить і конкретно усвідомлювати чого вона хоче та що обирає. Натомість приходить культура масового матеріального і нематеріального споживацтва, про яке писав Бодріяр. Тож замість впевненості у собі та у своїх переконаннях, здорової конкуренції та здорового глузду, індивід обирає відокремлення від раціонального чинника, від мислення і логіки, які зважаючи на досвід, підказують рух у правильному напрямку. Коли людина сумнівається, не довіряє собі, втрачаючи самоідентифікацію та роль у суспільстві — вона обов'язково перекладе відповідальність за себе на будь-кого іншого. Іронія цієї ситуації полягає у тому, що завжди знайдеться індивід, який цю відповідальність прийме як належний дар і розцінить як поклоніння.

Після ознайомлення з філософією Жана Бодріяра та звичайних спостережень за світовим ладом, а можливо й безладом сьогодення, цілком нормально сумніватися у здатності людства подолати кризу самосвідомості і не тільки. Проте це великий плюс, якщо розцінювати сумнів як зародок сумління совісті. Не дарма Бодріяр писав, що фатальні стратегії будуть подолані лише тому, що так повинно буде статися. Сумнів переросте у ідею, а ідея — у готовність діяти і змінюватись. Роль філософії і її минулих, теперішніх та майбутніх великих умів тут колосальна. Щоправда, не слід її розглядати як єдиний можливий шанс, але так само не варто знецінювати її роль. У нескінченних спробах досягти істини, філософи звертаються до теорій своїх попередників, виводять власні гіпотези та роблять припущення щодо майбутнього. Філософія сучасності не може бути відірваною від реальності, інакше вона не була б філософією. Вважається, що це

така наука, яка працює тільки сама на себе, для власного ж збагачення. Та навіть попри це, якщо її предмет буде нерелевантним, вона не знайде підтримки серед окремих індивідів, готових працювати на її процвітання. Тому філософію можна розглядати як дзеркало актуальних проблем суспільства. Наприклад, філософія постмодерну просочена міркуваннями щодо уже очевидних результатів суспільних трансформацій, зламу світоглядів та технологічного розвитку. Про це писав уже згаданий Жан-Франсуа Ліотар та Жан Бодріяр, продовжують писати й сучасні філософи. Показово, що із плином епох змінилася і структура філософії. Навіть проблема буття, яка завжди залишається актуальною, нині розлягається не відокремлено від людини, як теорія, а тільки разом з людиною, ближче до практики. Це демонструє усвідомлення того, що просто міркувань, якими геніальними вони не були, не вистачить. Серед кризи самосвідомості філософія мусить продовжувати спроби повернути людині голову, сміливість та чесність. Фактично показати їй на що вона здатна, що існує безліч можливостей діяти. Сучасна філософія пишеться популярною мовою для всіх: починаючи від академічних кіл, закінчуючи максимально віддаленими від неї людьми. Вона не має бути лише надбанням університетів, як це було колись. Зараз по всьому світу проводяться відкриті лекції, дискусії, читання філософських праць, аби викоринити образ філософії як чогось позаземного. Нехай вона стане інструментом, посібником для всіх, а не тягарем чи просто обов'язковим предметом у навчальних закладах. Для повернення можливості самосвідомості, потрібно спробувати шукати альтернативи звичному способу життя, не будуючи фатальні стратегії і не чекаючи наступної епохи так, ніби вона автоматично змінить все одним своїм приходом. Звісно людей завжди стримуватимуть рамки суб'єктивних переконань та забобон, але краще крайнощі від роздумів чи принципове безумство, аніж несвідома сліпота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бодріяр, Ж. (2004) *Симулякри і симуляція* (В. Ховхун, Пер.). Основи.
- Бодріяр, Ж. (2010). *Фатальні стратегії* (Л. Кононович, Пер.). Кальварія.
- Брюховецька, О. (2009). *Забути Бодріяра*. Магістеріум, (34), 10–14.
- Єрмоленко, А. (2018). *Як можлива істина в «ситуації постправди»?*
Філософська думка, (5), 21–26.

- Ліотар, Ж.-Ф. (1995). *Ситуація постмодерну* (Ю. Джулай, Пер.). Філософська і соціологічна думка.
- Лютій, Т. (2019). *Масова і популярна культура: Проблема демаркації*. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство, (3), 85–99.
- Лютій, Т. (2017). *Постмодерні теорії та ідеологія*. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство, (192), 3–8.
- Осетрова, О. (2011). *Бодріяр: Зникнення соціального у постісторії*. Філософія і політологія в контексті сучасної культури, (2), 308–313.
- Сторі, Дж. (2005). *Теорія культури та масова культура* (С. Савченко, Пер.). Акта.
- Шевчук, Д. (2011). *Постмодерні виміри політичної філософії*. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету, (1).
- Al-Tarawneh, H. A. (2014). The influence of social networks on students' performance. *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, 5(3), 200-205.
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., Malamuth, N. M., & Wartella, E. (2003). *The influence of media violence on youth*. *Psychological Science in the Public Interest*, 4(3), 81–110.
- Armansyah, R. F. (2022). *Herd instinct bias, emotional biases, and information processing biases in investment decisions*. *Jurnal manajemen dan kewirausahaan*, (24), 105–117.
- Ayoub, A., & Balaw, A. (2022). *Herd behavior and its effect on the stock market: An economic perspective*. *QUALITY: Access to Success*, 23(188), 285–289.
- Baudrillard, J. (1983). *In the shadow of the silent majorities... or the end of the social and other essays* (J. Fleming & S. Lotringer, Ред.). Foreign agents series.
- Baudrillard, J. (1988). *Jean Baudrillard: Selected writings* (M. Poster, Ред.). Stanford University Press.
- Baudrillard, J. (1999). *The consumer society. Myths and structures*. SAGE Publications.

- Baudrillard, J. (1975). *The mirror of production*. Telos press.
- Baudrillard, J. (2000). *The vital illusion* (J. Witwer, Ред.). Columbia University Press.
- Bendle, M. (2003). *The crisis of 'identity' in high modernity*. *The British Journal of Sociology*, 53(1), 1–18.
- Berger, S. (2000). *Globalization and politics*. Massachusetts Institute of Technology, 43–62.
- Foster, H. (Ред.). (1983). *The Anti-Aesthetic*. Essays on postmodern culture. Bay press.
- Haghani, M., Cristiani, E., Boltes, M., & Corbetta, A. (2019). *Panic, irrationality, and herding: Three ambiguous terms in crowd dynamics research*. *Journal of Advanced Transportation*, 1–58.
- Kirby, A. (2013). *The death of postmodernism and beyond*. *Philosophy Now*, (58), 1–4.
- Mason, W. A., Conrey, F. R. C., & Smith, E. R. S. (2007). *Situating social influence processes: Dynamic, multidirectional flows of influence within social networks*. *Personality and Social Psychology Review*, 11(3), 279–300.
- Wolny, R. W. (2017). *Hyperreality and simulacra: Jean Baudrillard and European postmodernism*. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, (3).
- Zaleznik, A. (1970). *Power and politics in organizational life*. *Harvard Business Review*, 1–32.
- Zucker, H. G. (1978). *The variable nature of news media influence*. *Annals of the International Communication Association*, 2(1), 225–240.